

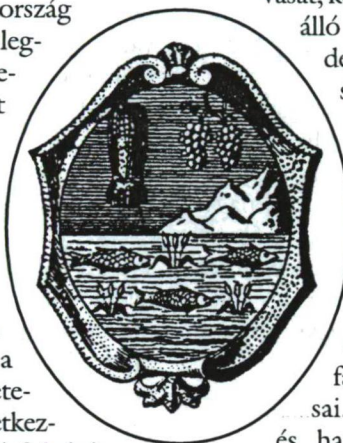
Bihar

Hajdani vármegyéink

A századforduló földrajzi-gazdasági viszonyai

Bihar vármegye Magyarország harmadik, a tiszántúli kerület legnagyobb vármegyéje volt. Területét, amely 10961 km² tett ki, északon Szatmár-, Szabolcs-, Hajdú-, nyugaton Békés-, délen Arad-, keleten Torda-, Aranyos-, Kolozs és Szilágy megye határolta. Nyugati részének tengerszint feletti magassága nem haladja meg a 100 métert. A síkságot a Berettyó, a Sebes és a Fekete-Körös öntözi, ami ennek következtében igen termékeny. A lassú folyású folyók helyenként mocsárrá változtatják a területet (Sárrét), ám nádasai biztosítják a megélhetést az itt élők számára. Az alföld kelet felé haladva fokozatosan emelkedik, míg dombságból a Bihar- és a Réz-hegységbe emelkedik. A Bihar-hegység volt Magyarország egyik legnevezetesebb, természeti szépségekben, barlangokban, ásványkincsekben bővelkedő hegysége. Legmagasabb pontja a Nagy-Kukurbeta (1846 m).

Jelentősebb folyói a Sebes-Körös és a Berettyó. Még az előbbi inkább tutajok szállítására, az utóbbi faosztásra alkalmas. Ezen kívül meg kell még említeni az ásványforrásokat (Püspök-, Félix-fürdő), a cseppkő- és jégbarlangokat a Bihari-hegység tengerszemeit (Feneketlen-tó) illetve a konyári sóstavat. Éghajlata a domborzati viszonyoknak megfelelően alakul, nyugaton az Alföld meleg és száraz, keleten a hegyvidék enyhébb és nedvesebb időjárásával találkozhatunk. Az évi csapadék a síkságon 600-700 mm, míg a Bihari-hegységben kb. 1100 mm.

A vármegye területe ásványkincsekben rendkívül gazdag, a színesfémeken kívül vasat, kőszén, aszfaltot, agyagot (tűzálló és fazekasagyag), porcelánföldet, mészkövet, márványt, sziklós és alabástromot bányásznak. Mezőgazdasági terményei igazodnak a felszíni viszonyokhoz. A termékeny síkságon a gabona növények mellett dohányt, kendert és lent termesztnek, míg a nádasokban a nád, a gyékény, a káka és a kosárfonásra alkalmas fűzfavesszők a megélhetés fő forrásai. Kiterjedtek a vármegye rétjei és havasi legelői, ami kedvez az állattenyésztésnek, ám a gyümölcsstermesztése alacsonyabb fokon áll, mint azt a kedvező talajviszonyok lehetővé tennék. A borairól híres Érmelléki-hegységben a filoxéra súlyos pusztítást végzett.

A lakosság számaránya:

	1890	1910
magyar	283 806	307 221
román	219 940	261 494
német	33 74	2183
tót	59 57	8178
összesen:	516 704	582 132

Az itt élő emberek fő foglalkozása a földművelés, amit rónán a halászat, hegyvidéken a szőlő- és erdőművelés egészít ki. A kiegyezést követő gazdasági és infrastrukturális beruházások elsősorban a központokban történtek, így vidéken a házi- és kisipar aránya az első világháború előtt is mintegy 55-60%-os volt. A vármegye főbb kereskedelmi cikkei: gabona, bor, ló, sertés, juh, apró házi állat, zsír, szalonna, tojás, nyersbőr, fa, rövid- és kézműáruk.

Kiterjedt vasúti hálózattal rendelkezett, ezen vasutak közül a budapest–brassói, nagyváradi–gyomai és a nagyváradi–szegedi vonalai a fontosabbak.

A közoktatás terén 1890-ben még igen csak volt még mit tenni, hiszen a vármegye 104 községében nem volt iskola és a hét éven felüli lakosság 54,4%-a nem tudott sem írni, sem olvasni.

Bihar egy törvényhatósági joggal felruházott városra és 17 járásra oszlik, utóbbiban található a vármegye 492 községe. A vármegye római katolikus egyháza a nagyváradi püspökség, helvét egyházai a tiszántúli egyház terület, görög katolikus egyháza a nagyváradi egyházmegye, görög keleti anyaegyháza az aradi püspöki egyházmegye fennhatósága alá tartoztak.

A megye története

A későbbi megyét magyarok már mint lakott területet találják, az itt élt szlávok emlékét őrzik a helynevek (Komádi, Okány, Zsadány). Ekkor már állott Bihar vára, amely Anonymus szerint Ménmarót fejedelem birtokában volt.

I. István ispánt állított a vár élére és vármegyét szervezett. Egy 1075-ös oklevél már közli a vármegye határait. Az István által alapított püspökség székhelyét 1080-ban I. László helyezi át Váradra. László érdeme volt, hogy a település a 18. századra igen fontos ipari és kereskedelmi központtá válik.

A tatárjárás alkalmával a vármegye jelentős része elpusztult. Az újjászületés után az itt húzódo kereskedelmi utaknak köszönhetően visszanyerte korábbi pozícióját. Ekkor épült fel Várad, Súlyomkő, Körösszeg és Palota vára.

A 13. század második felében a váradi püspökséget jelentős királyi birtokadományok biztosították. A vármegyében található Gutkeled, Zólyomi, Turul, Hontpázmány, Zóvárd és Barsa nemzetségek közül az

utóbbival gyűlik meg a baja a királyi hatalomnak. A század során többször szembehelezkedtek az uralkodóval: 1290-ben az ellenük hadba szálló IV. Lászlót ölették meg a felbérelt kunokkal, Körösszeg mellett. III. András is tehetetlennek bizonyult a Barsákkal szemben: sikertelenül ostromolta Adorján várát. A Barsák Árpád-ház kihalása után is felléptek a központi hatalom ellen, még nem 1315-ben Károly Róbert hadvezére, Debreczeni Dózsa végleg le nem verte őket. Birtokaikat elvesztették, a nemzetség ezután nem sokkal kihalt.

Nagyváradi elsősorban I. Lajos uralkodása alatt fejlődött sokat. Zsigmond a közte és felesége között támadt nézeteltérések miatt ide záratta feleségét, Borbálát. Debrecen és Nagyváradi rivalizálása ebben az időben kezdődik. Debrecen I. Lajos és Zsigmondtól szabad városi privilégiumot nyert. Amikor 1477-ben az erdélyi kereskedők bizonyos jogtalanságok miatt panaszt tettek Nagyváradra, Mátyás király Debrecen tette az erdélyi kereskedés központjává.

A 14. századtól megkezdődik a románok fokozatos bevándorlása. A túlnyomórészt pásztorkodással foglalkozó népesség majd csak a 16. században telepedtek le a vármegye keleti területein.

A mohácsi csatavesztés után Bihar Szapolyai pártján állt, Ferdinándnak csak 1551-ben sikerült megszereznie a terület feletti fennhatóságot. A váradi püspök 1556-os halála után a vármegye János Zsigmond és Izabella kezére került és 1660-ig az Erdélyi Fejedelemség részét képezte. Az 1566-os tordai végzés a váradi püspöki és káptalani birtokok jövedelmét a fejedelemség rendelkezésére bocsátotta. Miután Debrecen a török kezére jut, a lakosság körében gyökeret vert a reformáció és még élesebbé vált az ellenségeskedés a református Debrecen és a katolikus Nagyváradi között.

A vármegye lakosainak életét 1598–1606 között a sorozatos török támadások,

99/XI. 1–2.

illetve a Bocskai-szabadságharc hadi eseményei tették változatossá.

Az 1660-os gyalui ütközet után Ali török nagyvezér elfoglalta Nagyváradot, mert Barcsay Ákossal szemben III. Rákóczi György pártjába állt. Ekkor pusztult el a főtemplom előtti Szt. László-szobor.

1686. február 9-én Lipót seregei bevették Szentjobbot, és ezzel megkezdődött a török kiűzése Bihartól. 1692-ben Häusler tábornok elfoglalta Váradot. A vármegye túlnyomó része felszabadult a török fennhatóság alól, de az 1552-es összeírásban szereplő 525 település helyett csak 112 lakott helyet találtak a bevonuló császári seregek. A benépesülést nem segítették elő az 1704–1706 között évi rendszerességgel megismétlődő rác, ill. császári hadak pusztításai. A Rákóczi-szabadságharc leverése után 1711-ben gróf Csáky Imre püspök lett az ispán. Az 1828-ig tartó „békekorszakban” megindult a vármegye fejlődése. Az 1784–1787 között tartott első hivatalos magyarországi népszámlálás már 492 községet tart számon. Új nemesi családok tűntek fel: Beöthy, Beliczay, Szentiványi, Turzó, Tisza, Tokody.

1777-ben Mária Terézia a románok számára Nagyváradon püspökséget hozott létre. 1779-ben ugyancsak ő megszüntette a főispánság és a váradi püspökség közötti kapcsolatot, amelyet Mátyás király hozott

létre 1464-ben. Az első világi főispán gr. Brunszvik Antal lett.

1825–1848 között politikai harcok színterévé vált a vármegye: a liberálisok vezére Beöthy Ödön, a konzervatívok élén Lányi Imre, később Tisza Lajos állt. A szabadságharcban a vármegye három honvédszászlóaljjal vett részt. Az egyetlen csata 1849. augusztus 2-án volt Debrecen mellett, ez magyar vereséggel végződött.

A kiegyezést követően jelentős gazdasági és infrastrukturális beruházások történtek a megyében. Nagyváradon textil és gépipar, olajfinomító, továbbá egy erőművet találunk, ami fedezte a villanyvilágítás és a villamosvasút energiaszükségletét.

1876-ban Debrecent elszakították a vármegyétől és Hajdú megye központja lett. A trianoni békeszerződés Bihar megye határait sem hagyta érintetlenül. A Magyarországnak maradt terület (2771 km² és 176 002 lakos) a vármegye város- és iparhiányos, túlnyomórészt mezőgazdasági jellegű része. A második bécsi döntés során ugyan területe gyarapodott, ám ezt a második világháborút lezáró békeszerződés érvénytelenítette.

Csonka-Bihar Berettyóújfalu központtal 1950. március 16-ig működött, amikor is az ekkor életbe lépett minisztertanácsi és belügy-minisztériumi rendeletek értelmében beolvadt az újonnan felállított Hajdú-Bihar megyébe.

Ez azonban már egy másik történet.

VINCZE JÓZSEF

